

**6D020500 «Filoloji» uzmanlık alanında doktora
(PhD) derecesine hazırlanan Nessipbay Ainur
Shingiskhankızı'nın «Kazak Dilindeki Melez Terimlerin
Dil Özellikleri» başlıklı tezine yabancı bilimsel
danışmanın**

FİKRİ

Araştırmanın alakalılığı. Yabancı dillerden alınan sözcüklerden melez terim türetme süreci her dilde mevcuttur. Dildeki melez terimlerin teorik temellerinin oluşturulması, kelime oluşum modellerinin belirlenmesi ve kullanımdaki dil normlarına uygunluğunun belirlenmesi konuları özel araştırma gerektirmektedir. Tez çalışmasında, Kazak Dilindeki melez terimlerinin dilsel özelliklerini, oluşum yöntemlerini ve tipolojisini, onların Kazak dilinin terim sistemindeki yerlerini ve işlevsel niteliğini incelemek amaçlanmıştır.

Melez terimlerin dilsel niteliğinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, terminolojiyi iyileştirmeyi, Kazak dilinin bilimsel potansiyelini güçlendirmeyi ve yeni kavramların adlarını Kazak diline uyarlamanın etkili yollarını önermeyi mümkün kılacaktır. Bu açıdan bakıldığında doktora öğrencisinin araştırma konusu, günümüzün en güncel sorunlarından birine ayrılmıştır.

Araştırma konusu. Kazak dilindeki melez terimlerin dilsel özellikleri.

Araştırma amacı. Kazak dilindeki melez terimler.

Araştırmanın amacı ve hedefleri. Araştırmanın temel amacı, modern Kazak dilindeki melez terimlerin dilsel niteliğinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi yoluyla, melez terimlerin morfolojik yapılarını, melez terim oluşturma yöntemlerini, kelime oluşturma modellerini, işlevsel özelliklerini, ulusal terminoloji fonundaki yerlerini ve Kazak bilim dilinin gelişimi üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu hedefe ulaşmak için araştırmacının yapması gereken görevler şunlardır:

1. Melez olgusunun incelenmesinin teorik temellerini belirlemek;
2. Melez terimlerin oluşumunda dilsel ve dil dışı faktörleri belirlemek;
3. Melez terimlerdeki bileşen türlerini kökenlerine göre tanımlamak ve bunları leksikal ve semantik açıdan gruplandırmak;
4. Terminolojik melez oluşumları, bileşen yapılarına ve oluşum yöntemlerine göre terim oluşumunda sınıflandırmak ve melez terimlerin kelime oluşum modellerini oluşturmak;
5. Bilimsel metinlerde melez terimlerin kullanımını incelemek ve onların işlevsel fonksiyonunu belirlemek;
6. Medya alanında melez terminolojik oluşumların bilgilendirici ve iletişimsel işlevini kanıtlamak;

7. Kazak dilindeki melez oluşumların Kazak dilinin terminoloji sistemindeki yerini belirlemek.

Araştırmanın teorik ve metodolojik temelleri. Araştırmanın teorik ve metodolojik temeli olarak Kazak terminolojisini inceleyen Çalışmanın teorik ve metodolojik temeli A. Baitursynov, Kh. Dosmuhamedov, M. Dulatov, M. Zhumabayev, Zh. Aimaityev, S. Kozhanov, E. Omarov, T. Shonakov, N. Torekulov, K. Zhubanov, I. Kenesbayev, T. Zhanuzakov, A. Kaidarov, O. Aitbayev, Sh. Kurmanbayev ve yabancı bilim adamları L.A. Tarasova, E.N. Ardamatskaya, L.P. Krysin, N.V. Pertsov, T.V. Popova, A.A. Reformatyev, O.S. Akhmanova, V.M. Leichik, A.V. Superanskaya, N.V. Podolskaya, B.N. Golovin, R.A. Budagov'un eserleri ele alınmıştır.

Araştırma yöntemleri. Tez çalışmasını yazarken genelleme, formülasyon, genelleme ve sınıflandırma, yorumlama, kelime tanımlama yöntemi, yapısal anlamsal analiz, dilsel modelleme, anket yöntemi, istatistiksel araştırma, içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırma materyalleri ve kaynakları. Tez araştırmasının materyal temelini Kazak dilindeki basın materyalleri, ulusal terminoloji veritabanı «Termincom.kz»den alınan terimler, endüstri terminoloji sözlükleri ve bilimsel metinler oluşturmaktadır.

Bilimsel sonuçların yenilikçilik derecesi ve durumu. Tezdeki bilimsel sonuçların yenilik derecesi yüksektir. Tez, Kazakça'da melez terimlerinin teorik temellerini ilk kez belirlemiş, Kazak dilinde melez kavramının dilsel ve dil dışı etkenleri ortaya konulmuştur. Tezde Kazak dilindeki melez terimlerin tipolojisi, bileşen yapısı, sözcüksel-anlamsal özellikleri incelenmektedir; Terminoloji oluşturma yöntemleri belirlendi ve modeller oluşturuldu. Ayrıca çalışmanın yeniliği, bilimsel metinlerde melez terimlerin işlevsel özelliklerinin belirlenmesi ve kitle iletişim araçlarında melez terimlerin bilgilendirici ve iletişimsel işlevinin incelenmesidir.

Araştırma hipotezi. Terimlerin oluşma biçimlerinin, yapılarının, işlevsel özelliklerinin, dil normlarına uygunluğunun incelenmesi, ayrıca Kazak dilinin terminolojideki yerinin belirlenmesi, Kazak milli terminolojisinin ve bilim dilinin sistemleştirilmesine, birleştirilmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Savunmaya dahil edilen ilkeler. Tezde savunulması için aşağıdaki sonuçlar önerilmektedir:

1. Melez terimlerin, yabancı sözcüklerin ana dil sistemine entegre edilmesiyle oluşturulan terimler olduğu sonucu.

2. Bu terimler, bileşenlerinin kökenine göre İngilizce-Kazakça sözcüklerden oluşturulmuştur; Yunanca ve Latince kökenli kelimeler - Kazakça kelimeler; Fransızca ve Almanca kelimeler - Kazakça kelimelerden; Rusça ve Kazakça kelimelerden oluşmuştur.

3. Melez terminolojide sentetik, analitik ve karma yaklaşımların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4. Kazakçada melez terimler şu formülle oluşturulur: «giriş dili temeli + yerel ek»; «Önek + kök/temel»; «Giriş kök/temel + yerel kök/temel», «giriş

kısaltılmış sözcük + yerel kök temel» gibi kelime oluşum modellerinin ortaya çıkışı hakkında.

5. Melez terimlerin bilimsel metinlerde adlandırma, tanımlama, anlamlandırma ve bilişsel işlevlerinin yanı sıra yönlendirme, sistemleştirme, modelleme ve öngörü işlevlerini de yerine getirebilmesidir.

6. Melez terimlerin medya alanında bilgilendirici ve iletişimsel işlevi, belirli bir bilimsel alandaki bilgiyi doğru ve anlaşılır bir biçimde iletmek, bilimsel doğruluğu, bütünlüğü ve bilgilendiriciliği sağlamaktır.

7. Kazak dilinde melez terimlerin kullanımında dil normlarına uyulmaması, tutarlılık eksikliği gibi eksikliklerin olduğu, bu eksikliklerin giderilmesinin dil saflığının korunmasına ve ulusal bilim dilinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Elde edilen sonuçların ilgili güncel problemi, teorik veya uygulamalı problemi çözmeye odaklanması.

Nessipbay Ainur Shingiskhankızı'nın «Kazak Dilinde Melez Terimlerin Dil Özellikleri» başlıklı doktora tezi, Kazak dilbiliminin bilim terminolojisi alanındaki güncel sorunların çözümüne temel teşkil etmektedir.

Araştırmanın teorik önemi. Araştırmanın sonuçları ve bilimsel değerlendirmeleri Kazak dilinin terminolojisi, terim yapım, Kazak dilinin kelime yapısı, işlevsel dilbilim alanlarına katkı niteliğindedir.

Araştırmanın pratik önemi. Tezin materyalleri, elde edilen sonuç ve neticeleri üniversitelerde «Kazak terminolojisi», «Terminoloji sorunları», «Kazak dilinin kelime yapımı» disiplinlerinin öğretiminde ve öğretim araçlarının geliştirilmesinde kullanılabilir.

Araştırmacının tezinde ortaya koyduğu her bilimsel sonucun (bilimsel düğümlerin), yorumların ve sonuçların gerekçelendirilme ve gerçeklik derecesi.

Nessipbay Ainur Shingiskhankızı'nın «Kazak Dilinde Melez Terimlerin Dil Özellikleri» başlıklı tez araştırmasının sonuçları, ilgili araştırmalara ve bilimsel olgulara dayalı olarak bilimsel olarak doğrulanmıştır. Bunların geçerliliği ve gerçekliği araştırmacının kullandığı bilimsel yöntemlerin karmaşıklığıyla açıklanmaktadır.

Elde edilen sonuçların iç biriminin değerlendirilmesi. Savunmaya sunulan tez mantıksal ve sistematik bir şekilde oluşturulmuştur. Tez bölümlerinin içsel birliği korunmuştur. Araştırmadaki bilimsel sonuçlar birbiriyle bağlantılı olup mantıksal bir sıraya dizilmiştir.

Tezin temel ilkelerin, neticesinin, sonuçları ve çözümünün yayınlanmasının yeterliliğinin, eksiksizliğinin doğrulanması. Tez çalışmasının ana sonuçları Scopus veritabanında 1 makale, komite tarafından önerilen ana yayınlarda 5 makale, yabancı bilimsel dergide 1 makale, uluslararası konferanslarda 3 makale yayınlanmıştır.

Tezin içeriği ve tasarımıdaki eksiklikler. Nessipbay Ainur Shingiskhankızı'nın araştırma çalışmasında önemli bir kusur yoktu.

Tez içeriğinin «Bilimsel Derece Verme Kuralları»nda belirtilen şartlara uygunluğu.

Tez konusunun güncelliği, bilimsel yeniliği, teorik ve pratik önemi göz önüne alındığında, Nessipbay Ainur Shingiskhankızı'nın «Kazak Dilindeki Melez Terimlerin Dil Özellikleri» başlıklı tezinin 6D020500 «Filoloji» uzmanlık alanında Doktora (PhD) derecesine layık olduğunu düşünüyorum.

Yorumcu:

**Yabancı bilimsel danışman:
Türkiye Cumhuriyeti
Pamukkale Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölüm Başkanı, Prof. Dr.**

**6D020500 «Филология» мамандығы
бойынша философия докторы (Phd) ғылыми
дәрежесін алу үшін дайындалған Несіпбай
Айнұр Шыңғысханқызының «Қазақ тіліндегі
будан терминдердің лингвистикалық
ерекшеліктері» атты диссертациясына
шетелдік ғылыми кеңесшінің**

ІШКІРІ

Зерттеудің өзектілігі. Шет тілдерінен енген кірме сөздерден будан терминдер жасау үрдісі кез келген тілде бар. Тілдегі будан терминдердің теориялық негізін қалыптастыру, сөзжасамдық модельдерін айқындау, сонымен қатар қолданыста тілдік нормаларға сәйкестігін анықтау мәселелері арнайы зерттеуді қажет етеді. Диссертациялық жұмыста қазақ тіліндегі будан терминдердің лингвистикалық ерекшеліктері, жасалу жолдары мен типологиясы, олардың қазақ тілінің термин жүйесінен алатын орны, функционалдық сипатын зерттеу мақсат етілген.

Будан терминдердің тілдік табиғатын кешенді зерттеу терминологияны жетілдіруге, қазақ тілінің ғылыми әлеуетін нығайтуға және жаңа ұғымдар атауларын қазақ тіліне бейімдеудің тиімді тәсілдерін ұсынуға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан келгенде доктранттың зерттеу тақырыбы бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің біріне арналған.

Зерттеудің пәні. Қазақ тіліндегі будан терминдердің лингвистикалық сипаты.

Зерттеудің нысаны. Қазақ тіліндегі будан терминдер.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Зерттеудің негізгі мақсаты – қазіргі қазақ тіліндегі будан терминдердің лингвистикалық табиғатын кешенді зерттеу арқылы олардың морфологиялық құрылымын, будан терминжасам тәсілдерін, сөзжасамдық модельдерін, функционалдық ерекшеліктерін, ұлттық терминологиялық қордан алатын орны мен қазақ ғылым тілін дамытуға әсерін айқындау. Осы мақсатқа жету үшін зерттеуші мынадай міндеттерді белгілейді:

1. будан құбылысын зерттеудің теориялық негіздерін айқындау;
2. будан терминдер жасалуының лингвистикалық және экстралингвистикалық факторларын анықтау;
3. будан терминдердің құрамындағы компоненттердің шығу негізіне қарай түрлерін анықтау, лексика-семантикалық тұрғыдан топтастыру;
4. терминжасамдағы будан түзілімдерді компоненттік құрылымына, жасалу тәсілдеріне байланысты жіктеп, будан терминдердің сөзжасамдық моделдерін құру;

5. будан терминдердің ғылыми мәтіндердегі қолданысын зерделеп, функционалдық қызметін айқындау;

6. медиакеңістіктегі будан терминдік түзілімдердің ақпараттық-коммуникативтік қызметін дәлелдеу;

7. қазақ тіліндегі будан түзілімдердің қазақ тілінің терминжүйесіндегі алатын орнын айқындау.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі ретінде қазақ терминологиясын зерттеген А.Байтұрсынұлы, Х.Досмұхамедұлы, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытұлы, С.Қожанов, Е.Омаров, Т.Шонанов, Н.Төрекұлов, Қ.Жұбанов, І.Кеңесбаев, Т.Жанұзақов, Ә.Қайдаров, Ө.Айтбаев, Ш.Құрманбайұлы, және шетелдік ғалымдар Л.А.Тарасова, Е.Н.Ардаматская, Л.П.Крысин, Н.В.Перцов, Т.В. Попова, А.А.Реформатский, О.С.Ахманова, В.М. Лейчик, А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Б.Н. Головин, Р.А. Будагов еңбектері алынған.

Зерттеу әдістері. Диссертациялық жұмысты жазу барысында жинақтау, тұжырымдау, қорыту және жіктеу, интерпретация, сөздік дефиниция әдісі, құрылымдық-семантикалық талдау, лингвистикалық модельдеу, сауалнама әдісі, статистикалық зерттеу, контент-талдау әдістері қолданылған.

Зерттеудің материалдары мен дереккөздері. Диссертациялық зерттеудің материалдық базасы қазақ тіліндегі баспасөз материалдары, «Termincom.kz» ұлттық терминологиялық базасынан, салалық терминологиялық сөздіктер және ғылыми мәтіндерден алынған будан терминдерді қамтиды.

Ғылыми нәтижелердің жаңашылдық дәрежесі мен жағдайы. Диссертациядағы ғылыми нәтижелердің жаңашылдық дәрежесі жоғары. Диссертацияда бірінші рет қазақ тіліндегі будан терминдердің теориялық негіздері айқындалған, қазақ тіліндегі будан құбылысының лингвистикалық және экстралингвистикалық факторлары анықталған. Диссертацияда қазақ тіліндегі будан терминдер типологиясы, компоненттік құрылымы, лексика-семантикалық ерекшеліктері сараланған; будан терминжасамның тәсілдерін анықталып, модельдері құрылған. Сонымен қатар, ғылыми мәтіндердегі будан терминдердің функционалдық ерекшеліктерін анықтауы, бұқаралық ақпарат құралдарындағы будан терминдердің ақпараттық-коммуникативтік қызметін талдауы жұмыстың жаңалығы болып табылады.

Зерттеу гипотезасы. Будан терминдердің жасалу жолдарын, құрылымын, функционалдық ерекшеліктерін, тілдік нормаларға сәйкестігін саралау, қазақ тілінің терминологиядан алатын орнын анықтау қазақ ұлттық терминологиясын жүйелеуге, біріздендіруге және ғылым тілін дамытуға ықпал етеді.

Қорғауға енгізілген қағидалар. Диссертацияда төмендегідей тұжырымдар қорғауға ұсынылады:

1. Будан терминдер – шеттілдік лексиканың ана тіл жүйесіне кірігіп, интеграциялануы арқылы жасалған терминдер болып табылатыны жөніндегі тұжырым.

2. Бұдан терминдер құрамындағы компоненттерінің шығу негізіне қарай ағылшын - қазақ сөздерінен жасалған; грек, латын негізді сөздер - қазақ сөздері; француз, неміс сөздері - қазақ сөздерінен; орыс - қазақ сөздерінен жасалатыны.

3. Бұдан терминжасамда синтетикалық, аналитикалық және аралас тәсілдер қолданылатыны туралы тұжырым.

4. Қазақ тілінде бұдан терминдердің «кірме тілдік негіз + төлтілдік жұрнақ»; «Префикс + түбір/ негіз»; «кірме түбір/негіз + төлтілдік түбір/негіз, «кірме қысқарған сөз + төлтілдік түбір негіз» сөзжасамдық моделдері кездесетіні туралы.

5. Бұдан терминдердің ғылыми мәтіндерде номинативті, дефинициялық, сигнификаттық, танымдық функцияларымен қатар бағдарлау функциясы, жүйелеу, модельдеу, болжамдық функцияларын атақара алатыны жөнінде.

6. Медиакөңістіктегі бұдан терминдердің ақпараттық-коммуникативтік функциясы белгілі бір ғылым саласындағы ақпаратты дәл және түсінікті түрде жеткізетіндігі және ғылыми дәлдігі, толымдылығы, ақпараттылығы туралы.

7. Қазақ тіліндегі бұдан терминдердің қолданылуында тілдік нормалардың сақталмауы, бірізділіктің болмауы сияқты кемшіліктердің бар екендігі және бұл кемшіліктерді жою тіл тазалығының сақталуына, ұлттық ғылым тілінің дамуына ықпал ететіні туралы тұжырым жасалған.

Алынған нәтижелердің тиісті өзекті мәселені, теориялық немесе қолданбалы міндетті шешуге бағытталуы.

Несіпбай Айнұр Шыңғысханқызының «Қазақ тіліндегі бұдан терминдердің лингвистикалық ерекшеліктері» атты диссертациясы қазақ тіл білімі ғылымының терминология саласындағы өзекті мәселелерді шешуге негіз болады.

Зерттеудің теориялық маңызы. Зерттеудің нәтижелері мен ғылыми тұжырымдары қазақ тілінің терминологиясы, терминжасам, қазақ тілінің сөзжасамы, функционалды лингвистика салаларына қосылған үлес болып табылады.

Зерттеудің практикалық маңызы. Диссертация материалдарын, оның нәтижелері мен қорытындыларын жоғары оқу орындарында «Қазақ терминологиясы», «Терминжасам мәселелері», «Қазақ тілінің сөзжасамы» пәндерін оқытуда және оқу құралдарын әзірлеуде қолдануға болады.

Ізденушінің диссертацияда жасаған әрбір ғылыми нәтижесінің (ғылыми түйіндерінің), тұжырымдарының, қорытындысының негіздемелік және шынайылық дәрежесі.

Несіпбай Айнұр Шыңғысханқызының «Қазақ тіліндегі бұдан терминдердің лингвистикалық ерекшеліктері» атты диссертациялық зерттеуіндегі қорытынды тұжырымдары тиісті зерттеулер мен ғылыми фактілерге сүйене отырып, ғылыми тұрғыдан негізделіп дәлелденген. Олардың негіздемелігі мен шынайылығы ізденуші қолданған ғылыми әдістердің кешенімен түсіндірілген.

Алынған нәтижелердің ішкі бірлігінің бағалануы. Қорғауға ұсынылған диссертация қисынды және жүйелі құрылған. Диссертация таруларының ішкі бірлігі сақталған. Зерттеудегі ғылыми тұжырымдар бір бірімен сабақтасып, логикалық бірізділікке құрылған.

Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткілікті, толықтығына растама. Диссертациялық еңбектің негізгі тұжырымдары Scopus мәліметтер базасында 1 мақала, комитет ұсынған негізгі басылымдарда 5 мақала, шетелдік ғылыми журналда 1 мақала, халықаралық конференцияларда 3 мақала жарияланған.

Диссертация мазмұны мен рәсімделуіндегі кемшіліктер. Несіпбай Айнұр Шыңғысханқызының зерттеу еңбегінде айтарлықтай кемшіліктер орын алмаған.

Диссертация мазмұнының «Ғылыми дәрежелер беру ережелері» талаптары аясына сәйкестігі.

Диссертация тақырыбының өзектілігін, ғылыми жаңалығы мен теориялық және практикалық маңыздылығын ескере отырып, Несіпбай Айнұр Шыңғысханқызының «Қазақ тіліндегі будан терминдердің лингвистикалық ерекшеліктері» атты диссертациясы 6D020500 «Филология» мамандығы бойынша философия докторы (Phd) ғылыми дәрежесін алуға лайық деп есептеймін.

Пікір беруші:

Шетелдік ғылыми кеңесші:

Түркия Республикасы

Памуккале университеті

Қазіргі түркі тілдері мен әдебиеттері

бөлімінің меңгерушісі, PhD, профессор

Түрік тілінен қазақ тіліне аударған Турикпенова Айгуль Жумановна